

Bijdrage VGS aan de verkenning naar de betekenis van de onderwijsvrijheid in deze tijd

Op verzoek van de Onderwijsraad geven wij onze mening over vier kwesties:

- Wat is de betekenis van de vrijheid van onderwijs voor onze tijd?

De vrijheid van onderwijs die we in Nederland kennen met gelijke bekostiging van openbaar en bijzonder onderwijs, zoals vastgelegd in artikel 23 van de Grondwet, is uniek in de wereld. Het stelsel faciliteert pluriformiteit en keuzevrijheid en past daardoor perfect bij onze volksaard en geschiedenis. Vanouds staat Nederland immers bekend om zijn tolerantie jegens en ruimte voor minderheden. Vrijheid hebben veel Nederlanders hoog in hun vaandel.¹

Ruimte voor verschil en verscheidenheid, ook in het onderwijs, is een basisvoorwaarde voor een goed functionerende democratie. Eenheidsdwang anderzijds slaat het debat dood. Dan staat het denken stil. Gewetensnood ligt dan op de loer.

Tegelijkertijd horen wij steeds vaker mensen kanttekeningen plaatsen bij onderwijs/scholen waar ideeën worden uitgedragen die niet (helemaal) overeenstemmen met die van henzelf. Moeten scholen die qua denken afwijken van de meerderheidslijn, nog wel bekostigd blijven? Gelet op de meerwaarde van pluriformiteit zeggen wij: juist wel. Dat past ook bij het tolerante karakter van ons land vol minderheden: andersdenkenden mogen er zijn en mogen zich uiten. Die vrijheid is vanzelfsprekend begrensd door de wet: voor scholen waar haat wordt gepredikt of die oproepen tot omverwerping van de democratische rechtstaat, is geen plaats.

De onderwijsvrijheid, zoals verankerd in artikel 23 van de Grondwet, waarborgt de vrije keus van ouders voor onderwijs aan hun kinderen dat past bij hun religie, levensbeschouwing en/of pedagogische visie. Met artikel 23 geeft Nederland invulling aan het recht op onderwijs en aan het recht van ouders 'om zich van die opvoeding en dat onderwijs te verzekeren, die overeenstemmen met hun eigen godsdienstige en filosofische overtuigingen', zoals bijvoorbeeld vastgelegd in het Europees verdrag voor de rechten van de mens (artikel 2).

De vrijheid van onderwijs, die de gelijke bekostiging van bijzonder onderwijs impliceert, voorziet ruim 100 jaar na de Grondwetwijziging nog volop in een behoefte. Alleen al de scholen in de VGS-achterban (po, vo, so, mbo, hbo) verwelkomen dagelijks een kleine 70.000 leerlingen en studenten.²

Dankzij de vrijheid van onderwijs kunnen ook anno 2019 ouders uit onder meer christelijk-reformatorische kring hun kinderen naar van overheidswege bekostigde scholen laten gaan, waar ze onderwijs krijgen dat aansluit bij hun christelijke opvoeding thuis en waar ze sociaal veilig zijn. Die eenheid tussen thuis en school bevordert een goed opvoedklimaat. In het verlengde daarvan maakt de onderwijsvrijheid het mede mogelijk om leerlingen op te leiden tot burgers die na afronding van hun schoolloopbaan vanuit hun eigen identiteit een bijdrage kunnen leveren aan en dienstbaar te zijn aan de samenleving en als christen getuige te kunnen zijn van het goede van Gods Woord en wet voor iedereen.

¹ Zie ook de SCP-publicatie "Denkend aan Nederland", pag. 5: 'Vrijheid geldt als grote gemene deler voor veel Nederlanders.' https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2019/Denkend_aan_Nederland

² Zie ook dit onderzoek door TNS NIPO uit 2016 i.o.v. Verus en VGS: <https://www.verus.nl/actueel/nieuws/ouders-erg-tevrede-over-nederlands-schoolaanbod>

De vrijheid van onderwijs draagt bij aan begrenzing van de overheidsinvloed op het onderwijs vanwege de autonomie die wordt toegekend aan schoolbesturen. Scholen geven onderwijs, de overheid doet dat niet. Daarom is het logisch en wenselijk dat zoveel mogelijk zeggenschap over de richting en inrichting bij de school ligt en blijft liggen en dat de overheid zich terughoudend opstelt.

Omdat scholen niet van de staat, maar van de samenleving (horen te) zijn, is ouderbetrokkenheid bij de school cruciaal. De legitimatie van de onderwijsvrijheid, zei toenmalig onderwijsminister Van Bijsterveldt, is gelegen in de relatie tussen ouders en school. Dat betekent dat beide partijen moeten investeren in partnerschap.

Binnen het christelijk-reformatorische bevolkingsdeel is de band tussen ouders en school vanouds hecht. Dat komt mede door de gedeelde identiteit.

De vrijheid van onderwijs, specifiek het bijzonder onderwijs, lijkt in de beeldvorming en in discussies in politiek en media vooral van belang voor religieuze groeperingen. Niets is echter minder waar. Het klopt dat vroeger, onder de vlag van artikel 23, vooral scholen op religieuze grondslag werden gesticht. Maar artikel 23 bleek uitstekend te kunnen meebewegen met de secularisatie. Dankzij de onderwijsvrijheid is een grote differentiatie in soorten en typen scholen mogelijk die gelijke tred houdt met ontwikkelingen in de maatschappij. De onderwijsvrijheid is daarmee voor alle Nederlanders (in potentie) van betekenis.

De onderwijsvrijheid ligt momenteel onder vuur vanwege uitwassen in het islamitisch onderwijs (m.n. bij het Cornelius Haga Lyceum). Van de weeromstuit pleiten sommigen ervoor de onderwijsvrijheid af te schaffen. Dat is echter het kind met het badwater weggooien. Problemen als op het Cornelius Haga Lyceum moeten worden opgelost, maar dat kan via andere, meer gerichte manieren.

Sommigen zetten kanttekeningen bij het duale bestel en stellen voor om alle scholen openbaar te maken. Dan zou voor alle kinderen neutraal onderwijs zijn gegarandeerd, is de achterliggende gedachte. Dat klopt niet. Neutraliteit bestaat niet in het onderwijs: iedere docent en elke school opereert vanuit een bepaald waarden en normenpatroon.

Als er toch iets zou moeten veranderen aan het duale bestel, maak dan juist alle scholen bijzonder. Daarmee erken je de unieke identiteit van elke school en kan iedere school die identiteit benutten als basis van zijn onderwijs. Dat is ook goed voor de ouderbetrokkenheid.

- Hoe kijkt u aan tegen de relatie tussen vrijheid van onderwijs en onderwijskwaliteit? Is de onderwijskwaliteit gebaat bij meer vrijheid voor scholen/schoolbesturen? Of is juist meer overheidsinvloed nodig? En zo ja, op welke onderdelen?

Scholen geven onderwijs; de staat doet dat niet. Ten principale is het daarom de verantwoordelijkheid van schoolbesturen om de onderwijskwaliteit te bewaken. Als die tekortschiet, is de beste remedie om het bevoegd gezag (beter) in staat te stellen zijn verantwoordelijkheid alsnog waar te maken. Als de overheid meer verantwoordelijkheid gaat nemen voor onderwijskwaliteit, zou dat tot het ongewenste neveneffect kunnen leiden dat scholen dan achterover gaan leunen omdat ze hun verantwoordelijkheid kunnen uitbesteden.

Omdat het ouders in Nederland vrij staat een school te kiezen, is het ook in het eigen belang van scholen om een zo hoog mogelijke kwaliteit te bieden. Daarmee verbeteren ze hun concurrentiepositie t.o.v. andere scholen. De onderwijsvrijheid jaagt zo dus de onderwijskwaliteit aan.

De praktijk wijst uit dat bijzondere scholen qua kwaliteit niet onderdoen voor openbare (zie bevindingen Onderwijsinspectie). Integendeel. Om maar een voorbeeld te noemen: het reformatorische Hoornbeek College (mbo) is al tien keer uitgeroepen tot beste ROC van Nederland.³

Onderwijzend personeel, OOP'ers, directeuren, bestuurders en andere betrokkenen bij de christelijk-reformatorische scholen in onze achterban weten zich, vanwege de gedeelde identiteit, nauw verbonden met en betrokken op hun school. Daardoor weten zij zich ook extra gemotiveerd om verantwoordelijkheid te dragen voor en bij te dragen aan de onderwijskwaliteit. Daaraan draagt ook bij de hoge mate van ouderbetrokkenheid in onze kring.

Verder geldt dat de scholen zich verantwoordelijk weten richting de geldverstrekker, i.c. de overheid, om zorgvuldig om te gaan met gemeenschapsgeld en dat goed te besteden.

Wij constateren dat de overheid in de afgelopen decennia veel meer invloed is gaan uitoefenen op het onderwijsveld. Denk aan de invoering van zorgplichten, die ten koste ging van de autonomie van schoolbesturen. Een ander voorbeeld zijn de onderwijsvernieuwing in de jaren negentig. We zouden ook de invoering (en aanscherping) van kerndoelen en eindtermen kunnen noemen. De wetgever bemoeit zich, ten slotte, al lang niet meer alleen met de deugdelijkheid van het onderwijs, maar ook met de kwaliteit.

Niet aangetoond is dat de onderwijskwaliteit daarmee is gebaat. Integendeel, de commissie-Dijsselbloem wijst in zijn rapport op de nadelen van te veel overheidsbemoeienis en beveelt de overheid aan zich te beperken tot het 'wat' van het onderwijs en zich niet in te laten met het 'hoe'. Die aanbeveling is actueler dan ooit. Vindt ook de Onderwijsraad. Die concludeerde in 2014 dat 'de invloed van "Dijsselbloem" op de onderwijspolitiek beperkt is. (...) De rolverdeling tussen overheid en onderwijsveld is niet wezenlijk veranderd. Nog steeds bemoeit de overheid zich intensief met het onderwijs op de scholen.'

De daaropvolgende aanbeveling van de Onderwijsraad is wat ons betreft nog steeds aan de orde: 'Laat de overheid zich beperken tot de hoofdlijnen en daarop krachtiger kiezen.'⁴

- Leidt de vrijheid van onderwijs – overal in het land – tot een voldoende gevarieerd onderwijsaanbod? Wat betekent de vrijheid van onderwijs voor een gevarieerd aanbod als leerlingaantallen dalen? Hoe pakt een gevarieerd onderwijsaanbod volgens u uit voor sociale cohesie in de samenleving?

In het kader van de discussie over een voldoende gevarieerd onderwijsaanbod willen wij graag de meerwaarde van pluriformiteit benadrukken. Ruimte voor verschil en verscheidenheid is een basisvoorwaarde voor een goed functionerende democratie. Eenheidsdwang anderzijds slaat het debat dood. Dan staat het denken stil. Gewetensnood ligt dan op de loer.

Toch zien we dat door politici (Dijkhoff, Asscher) kanttelingen worden geplaatst bij onderwijs/scholen waar ideeën worden uitgedragen die niet (helemaal) overeenstemmen met die van henzelf. Moeten scholen die qua denken afwijken van de meerderheidslijn, nog wel bekostigd blijven? Gelet op de meerwaarde van pluriformiteit zeggen wij: juist wel.

Dat past ook bij het tolerante karakter van ons land vol minderheden: andersdenkenden mogen er zijn en mogen zich uiten.

De vrijheid van onderwijs waarborgt een pluriform stelsel: als aan de voorwaarden is voldaan, kan iedereen zijn eigen school oprichten. Die variatie moet blijven bestaan, ook zo lang mogelijk als

³ <https://www.hoornbeek.nl/nieuws/hoornbeek-college-voor-de-10e-keer-beste-roc-van-nederland/>

⁴ <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2014/onderwijspolitiek-na-de-commissie-dijsselbloem/volledig/item7171>

leerlingenaantallen dalen. Krimp is (deels/tijdelijk) te ondervangen door (bestuurlijke) samenwerking. Daarvan zien wij mooie voorbeelden in onze achterban, dat krimpende scholen elkaar opzoeken en dankzij samenwerking toch kunnen voortbestaan en hun rol in de lokale gemeenschap kunnen blijven vervullen.

Een gevarieerd onderwijsaanbod hoeft sociale cohesie niet in de weg te staan. De onderwijsvrijheid maakte vanaf 1917 gelijke bekostiging van bijzonder onderwijs mogelijk. Dat leidde tot de oprichting van vele honderden scholen naar verschillende denominaties. Toch had dit geen negatief effect op de sociale cohesie: de samenleving viel niet uit elkaar. Essentieel is echter hoe de afzonderlijke scholen hun leerlingen voorbereiden op participatie in de maatschappij. Het helpt als dat gebeurt vanuit een sterke identiteit: hoe beter leerlingen weten waar ze zelf staan en als zij zich erkend en gerespecteerd weten in hun identiteit, hoe beter ze zich kunnen verhouden tot een ander. Goed burgerschapsonderwijs is daarom cruciaal om sociale cohesie te bevorderen.

- Hoe verhoudt de vrijheid van onderwijs zich tot toegang op goed onderwijs voor alle kinderen? Hoe pakt de vrijheid van schoolbesturen om veel zelf te beslissen volgens u uit voor segregatie in het onderwijs?

De vrijheid van schoolbesturen om veel zelf te beslissen, hoeft niet negatief uit te pakken voor de toegankelijkheid van scholen. Juist niet: het ruime onderwijsaanbod in Nederland dankzij de onderwijsvrijheid dwingt schoolbesturen juist tot 'marktconform' denken: om voldoende leerlingen te kunnen (blijven) trekken, moeten ze aansluiten bij de wensen van ouders en hun kinderen. Dit leidt in de praktijk tot een zeer gevarieerd onderwijsaanbod, met voor velen wat wils. Minder vrijheid voor schoolbesturen leidt, omgekeerd, waarschijnlijk tot een minder divers aanbod. Meer kinderen zullen dan naar een school moeten die niet goed bij hen past.

In de discussie over segregatie wijzen sommigen met de beschuldigende vinger naar scholen op religieuze grondslag: die zouden te vaak en te makkelijk leerlingen kunnen weigeren. Deze aanname klopt niet. Segregatie is in de eerste plaats een volkshuisvestingsprobleem en wordt niet veroorzaakt door scholen op religieuze grondslag (zie Staat van het Onderwijs 2019, pag. 26). Praktisch alle bijzondere scholen hebben een open toelatingsbeleid. Bij de enkele tientallen scholen met een gesloten toelatingsbeleid komt het vrijwel niet voor dat leerlingen worden geweigerd, omdat de identiteit van de school daardoor vooraf glashelder is voor ouders. Mensen die zich daarbij niet thuis voelen, zullen niet snel hun kinderen daar aanmelden. Tegelijkertijd waarborgt de mogelijkheid van een gesloten toelatingsbeleid dat de school zijn profiel kan bewaken en ervoor kan zorgen dat dit blijft aansluiten bij dat wat de ouders die hun kinderen daar op school doen, wensen.

Reformatorische scholen zien het als hun taak om goed onderwijs te bieden aan kinderen uit alle lagen van de samenleving. Op de scholen in de VGS-achterban ontmoeten kinderen elkaar uit rijke en arme gezinnen, van hoogopgeleide en laagopgeleide ouders, hoogbegaafden en kinderen met een rugzakje, autochtone en allochtone Nederlanders et cetera. Iedereen die de grondslag respecteert, respectievelijk onderschrijft, is bij onze scholen van harte welkom.

Kinderen met uiteenlopende achtergronden van jongs af aan verplicht bij elkaar zetten in een school (zoals bijv. VOS/ABB bepleit⁵) doet onrecht aan diversiteit, creëert geen gemeenschappelijkheid, maar werkt hooguit oppervlakkigheid in de hand (er is zo weinig waar we het over eens zijn, dat we over de meeste dingen maar niet met elkaar praten) en sociale

⁵ <https://www.vosabb.nl/artikel-23-alle-scholen-algemeen-toegankelijk/>

onveiligheid (kinderen voelen zich niet op hun gemak als ze zich niet herkennen in hun klasgenoten).

Kinderen (zeker op basisschoolleeftijd) moeten de kans krijgen te wortelen in een eigen identiteit. Dat maakt hen sterker en bereidt hen daarom beter voor om te participeren in een pluriforme samenleving. Want pas als je weet wie je bent en waar je voor staat, kun je de ontmoeting met anderen met vertrouwen aan. Sociale cohesie en het tegengaan van segregatie is daarom juist gebaat bij scholen met een duidelijke, eigen kleur.

Onderwijsvrijheid betekent niet dat scholen jongeren opvoeden voor hun eigen zuil. Zie maar de praktijk: leerlingen van scholen met een sterke identiteit komen overal terecht en functioneren na hun schoolloopbaan prima in de maatschappij.

Voorwaarde daarvoor is deugdelijk burgerschapsonderwijs dat leerlingen leert wie zij zelf zijn, dat ze rekening moeten houden met anderen en hun opvattingen.

Namens de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs (VGS),

C. de Groot (belangenbehartiger en beleidsadviseur)

Postadres: Postbus 5, 2980 AA Ridderkerk

Bezoekadres: Kastanjelaan 10, 2982 CM Ridderkerk

Website: www.vgs.nl